

BIJDRAGE

HARRY VAN VELTHOVEN

NIEUWE BRUSSELE MODELLEN. VERSTERKING OF VERZWAKKING VAN BELGIË?

Het Belgische model kraakt: te ingewikkeld, te veel overlappende instellingen en bevoegdheden. Inzake Brussel verwezen Vlaamse juristen reeds in 1990 naar de Divina Commedia van Dante: *“Laat alle hoop varen, gij die hier binnentreedt”*.¹ De volgende staatshervormingen maakten de situatie nog ondoorzichtiger. Welk statuut Brussel in de verhouding tot Vlaanderen, Wallonië en België moest krijgen, werd steeds actueler. Dit artikel geeft kort de historische context en licht daarna de betekenis toe van drie publicaties uit 2018: de *Brusselse Taalbarometer 4* van Rudi Janssens, de visie van Philippe Van Parijs, de visie van Hendrik Vuye en Veerle Wouters. Tot slot wordt gewezen op een aantal paradoxen.

— 1 A. Alen, P. Peeters & J. Velaers, *Autonomie: een staatsrechtelijke benadering*, in: A. Alen e.a., *Vlaanderen op een kruispunt. Rapport van de Club van Leuven. Sociologische, economische en staatsrechtelijke perspectieven*, Leuven, 1990, p. 218.

^ Na twee Vlaamse massamanifestaties in Brussel kwam er op 5 november 1967 een derde grote betoging in Antwerpen. [ADV.N, VC 1473]

HISTORISCHE SITUERING²

In de politieke en taalkundige evolutie van Brussel kan men drie fases onderscheiden. De eerste fase loopt tot 1970. Tijdens de 19de en een groot deel van de twintigste eeuw weigerde de francofone machtselite Brussel te zien als de unitaire en tweetalige hoofdstad van Vlamingen en Walen. Er voltrok zich een proces van 'dénationalisation', van 'ontvlaamsing', later 'ontnederlandsing' genoemd. Het leidde tot een systematische verfransing in de diepte en in de breedte (van 9 tot 19 gemeenten). Aan de basis ervan lag niet alleen de confrontatie van een hogere met een lagere statustaal, maar ook de weigering van elke institutionele bescherming aan een meerderheid van eentalige Vlaamstaligen in naam van de vrijheid. Om dezelfde reden werden taalwetten zoveel mogelijk gesaboteerd. Vooral Brusselse en Waalse politici vonden elkaar om Brussel en zijn 'population mixte' van Vlaanderen los te maken als prijs voor de emancipatie van Vlaanderen. De invoering van het territorialiteitsbeginsel in de jaren 1930 versnelde dit proces. Aan Franstalige kant groeide het geloof in een Vlaams complot dat via het wapen van de meertaligheid eerst Brussel wilde heroveren en daarna Wallonië bezetten. Zo werd het francofone Brussel de eerste verdedigingsgordel.³ Eentaligheid moest de louter Franstalige ambtenaren beschermen, eerst in de centrale besturen, veel later ook in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest. Daarvoor diende de introductie van taalkaders en quota. Evenzo werden de tienjaarlijkse talentellingen tot 1947 gemanipuleerd. Om aan te tonen hoe snel de verfransing veld won, werd alleen het percentage eentaligen met elkaar vergeleken en de zeer vele tweetaligen als Frans kennende personen buiten beschouwing gelaten. De tijd zou zijn werk doen. Als reactie op de wantoestanden na de Tweede Wereldoorlog zou de socialistische Antwerpse burgemeester Lode Craeybeckx in 1954 de slogan 'Vlaanderen laat Brussel niet los' lanceren. Het betrof een defensieve reflex om de Vlaams sprekkenden in Brussel te ondersteunen en aan een minimale organisatie te helpen.

Toen de Vlaamse beweging sterk genoeg werd om op Brussel te focussen – de grote betogingen van 1961 en 1962 – voelde de francofonie zich voor het eerst echt bedreigd. Er ontstond een alliantie tussen enerzijds de oude machtselite, anderzijds de talrijke Waalse verenigingen in Brussel die vele ambtenaren telden. Brusselse Walen evolueerden tot Waalse en tot Franstalige Brusselaars, wat een breuk betekende tussen de Brusselse en de Waalse tak van de Waalse beweging. Daaruit ontstond het FDF, een Franstalig Brussels nationalisme. Vermomd als Belgisch patriottisme verzette het zich tegen de taalwetten van 1963. Met treffende slogans eiste de partij het recht op zelfbeschikking, 'Bruxellois maître chez toi', en de maximale uitbreiding van de agglom-

——— 2 E. Witte & H. Van Velthoven, *Strijden om taal. De Belgische kwestie in historisch perspectief*, Kapellen, 2010; H. Van Velthoven, *De opbouw van een Brusselse identiteit. Naar een Brussels Gewest-Gemeenschap? en Waarheen met België. Een stand van zaken in 2011*, in: *Waarheen met België? Van taalstrijd tot communautaire conflicten. Een selectie uit 35 jaar wetenschappelijk onderzoek*, Brussel, 2011, pp. 291-309 en 319-359.

3 H. Van Velthoven, *Bevriende vijanden. Hoe de Belgische socialisten uit elkaar groeiden*, Kalmthout, 2019, pp. 177-180.

meratie, 'le très grand Bruxelles de l'avenir'. De nadruk lag op een eigen etnische identificatie⁴, die werd bedreigd door een externe Vlaamse vijand, door betogende boeren en defilerende nazi's. De misdadige collaboratie van het Vlaams-nationalisme werd veralgemeend. Op korte tijd werd het FDF in het kiesarrondissement Brussel de sterkste partij, tot bijna 40% in 1974. Ten koste van de andere partijen, die hun discours en programma in die richting aanpasten. Het zou leiden tot de afscheuring van de Rode en Blauwe Leeuwen.

Met de grondwetsherziening van 1970 startte een tweede fase. De Franstalige Brusselaars hadden hun positie bijgesteld. De voordelige unitaire centrumfunctie bleek niet meer verdedigbaar. Voortaan wilden ze als een gelijkwaardige derde partner mee onderhandelen. In het verlengde werden de PS en het FDF bondgenoten, terwijl ook de Volksunie mee aan tafel schoof. De wederzijds verdedigde modellen botsten. Aan Vlaamse kant wilde men een tweeledig België met de nadruk op de gemeenschappen (cultuur..) en een apart statuut voor Brussel en de Duitse gemeenschap, het 2+2 model. Daarbij werden drie fundamentele eisen gesteld: de eenheid van de Vlaamse instellingen, de eenheid van het Vlaamse territorium, de eenheid van Vlaanderen met Brussel. Gezien de minderheidspositie van de Brusselse Vlamingen kante men zich tegen elke subnationaliteit in Brussel en tegen elke techniek die min of meer zou kunnen leiden tot een impliciete talentelling. Dat beantwoordde aan de wens van Brusselse Vlamingen.⁵ Aan Franstalige kant wilde men een drieledig België met de nadruk op autonome gewesten. Na de puinhoop die de Brusselse *haute finance* in Luik en Henegouwen had achter gelaten, wenste vooral de PS in Wallonië een eigen economisch en financieel beleid te voeren.

De afloop en de gehanteerde spitstechnologie is bekend. De bescherming van de Waalse minderheid in België werd gekoppeld aan een gelijkaardige bescherming van de Brusselse Vlamingen in een op te richten agglomeratieraad. De waarborgen bleken niet waterdicht. Van 1971 tot 1989 saboteerden 'FDF-Vlamingen' de oorspronkelijke bedoeling van die instelling. Ingewikkelde compromissen bleken nodig om beide modellen met elkaar te verzoenen. Dat bleek tijdens de volgende staatshervormingen, de jongste in 2011. Zo werd in 1989 het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest (voortaan: BHG) opgericht. Het werd een tweetalig gewest met de nodige bescherming van de Nederlandstaligen, waarbij men lessen uit 1971 had getrokken: dubbele meerderheid nodig in het Brusselse parlement, bijna pariteit in de regering, eentalige lijsten en poolvorming. Het kreeg geen gemeenschapsbevoegdheden.

4 Les caractères communs aux Bruxellois sont parfaitement distincts de ceux des autres ethnies... Il y a en effet une tournure d'esprit qui différencie Bruxelles autant de la Wallonie que de la Flandre, in: J. Franssen, *Herdenking, verbeelding en identiteit. Nationale feestdagen en de mythes van het taalpolitieke conflict in Brussel, 1945-1995*, Brusselse Thema's 13, Brussel, 2005, p. 248. Voor deze problematiek, zie ook Ch. Kesteloot, *Au nom de la Wallonie et de Bruxelles français. Les origines du FDF*, Bruxelles, 2004.

5 A. Alen e.a., *Autonomie [...]*, pp. 202 en 217; J. Clement e.a., *Proeve van Grondwet voor Vlaanderen*, Brugge, 1996, p. 42.

^ Verkiezingsaffiche Antoinette Spaak, volksvertegenwoordiger vanaf 1974 voor het Front démocratique des Bruxellois de langue française (FDF), partijvoorzitter 1977-1982. [ADVN, VFA 7861]

CHOISIR!

VIVRE

FEDERALISME

Grâce au **PARTI**
WALLON

Ou

BELGIQUE
UNITAIRE

MOURIR

à cause des **PARTIS TRADITIONNELS**

Tijdens de onderhandelingen van 1970 had eerste minister Gaston Eyskens vastgesteld dat in de 'Werkgroep der 28', met afgevaardigden van de traditionele en communautaire partijen, iedereen het erover eens was dat een 'Brusselse cultuur' niet bestond. Bijgevolg moesten de Nederlandstalige en Franstalige Brusselaars volledig kunnen deelnemen aan het culturele leven van hun gemeenschap.⁶ In het BHG werd een Nederlandstalige (de latere Vlaamse Gemeenschapscommissie VGC) en een Franse Gemeenschapscommissie (Cocof) opgericht. Brussel werd de hoofdstad van de Franse en Vlaamse Gemeenschap.

Bij de eerste grondwetsherziening van 1970 hoorde ook een compromis over de voertaal van kinderen in het Brusselse onderwijs. De Franstaligen verkregen het herstel van de keuzevrijheid van de ouders, waarvan ze een verdere terugdringing van het Nederlands als lage statustaal verhoopten. Daartegenover stond dat voor het eerst een alternatieve Nederlandstalige infrastructuur tot stand kwam om een echte keuze mogelijk te maken. De organisatie ervan viel onder de bevoegdheid van de VGC, dat in het kader van de culturele autonomie ondergeschikt was aan Vlaanderen. De optie voor gescheiden gemeenschappen paste ook in een gewijzigde Vlaamse strategie die vanwege de slechte ervaringen niet langer in tweetalige instellingen geloofde. Niettemin was de aanvaarding van de keuzevrijheid vanwege de sociale druk een enorme gok. Aanvankelijk leek die slecht af te lopen. Het Nederlandstalig onderwijs verloor bijna de helft van zijn leerlingen. Daarna kwam de ommekeer en werd dit het belangrijkste Vlaamse succesverhaal in Brussel. Naast de eentalige lijsten en de culturele ontplooiing werd het een speerpunt en de belangrijkste wijze om toegang tot niet-Nederlandstaligen te krijgen. In 2013 was het Nederlandstalige marktaandeel reeds gestegen tot zo'n 20%: kleuteronderwijs 24.6%; lager onderwijs 19.2%, secundair onderwijs 16.5%.

Evolutie Nederlandstalig basisonderwijs (bron: VGC)

Jaar	Aantal lln	Kleuters	L.O.	S.O.
1970	20 512	5 833	14 679	
1980	12 906	4 415	8 491	
2000	21 189	9 750	11 439	(11 284)
2019	32 342	13 690	18 652	(14 303)

< In 1965 telde de Kamer voor het eerst meer Vlaamse volksvertegenwoordigers dan Brusselse en Waalse samen. De Parti Wallon eiste federalisme. Vanaf 1970 werd de Waalse minderheid via grendels beschermd. [Affiche du Parti wallon, 1965, CRAW, Fonds Lemaire, dossier RW, boîte 34 – Diffusion Institut Destrée © Sofam]

— 6 G. Eyskens, *de Memoires*, Tielt, 1993, pp. 809-811.

- ^ Bij de tweede staatshervorming in 1980 waren de drie unitaire partijen uiteengevallen. De voorzitters lopen in een andere richting: PRL (Jean Gol) en PVV (Willy De Clercq), de communautaire antagogenisten FDF (Antoinette Spaak) en VU (Vic Anceaux), PS (André Cools) en SP (Karel Van Miert), PSC (Paul Vanden Boeynants) en CVP (Leo Tindemans). [ADV, VC 10]

Het toont de grote inspanningen die de Vlaamse regering levert. Jaarlijks investeert ze bijna 1 miljard euro, waarvan 72% in onderwijs. Een stijging met bijna 300 miljoen in vergelijking met 2012. Dat is een gevolg van de Brusselnorm en de Brusseltoets. Daardoor moet tenminste 5% van de Vlaamse Gemeenschapsmiddelen in Brussel ge-

inverteerd worden en wil men 30% van de Brusselaars bereiken. Op één miljoen inwoners betekent dat 300 000 Brusselaars. De uitgaven volgen de demografische explosie. Daarbij weerspiegelen de enorme veranderingen in Brussel zich in de spectaculaire verschuiving qua gezinstaal. Op nog geen veertig jaar daalde in het kleuteronderwijs het aantal gezinnen waar Nederlands werd gesproken van 90% naar 27%: in homogeen Nederlandstalige gezinnen (HNG) van 72% naar 8%⁷, in taalgemengde gezinnen (TGG, waar één der ouders Nederlands sprak en de andere vooral Frans) schommelde het rond 20%. Daartegenover steeg het aantal kleuters uit homogeen Franstalige gezinnen (HFG) en homogeen anderstalige gezinnen (HAG, Frans en andere taal, Nederlands noch Frans) van 10.3% naar 72.5%. Het lager onderwijs volgde die trend. Het Nederlandstalig onderwijs kende vooral succes omdat het, in tegenstelling tot het Franstalig, zeer snel op het verwerven van een goede tweetaligheid had ingespeeld. Een sterke Vlaamse economie en de evolutie van het Nederlands naar een hoge status maakten het gebruik ervan steeds meer nodig voor de arbeidsmarkt.

Evolutie herkomst volgens gezinstaal (In %. Bron: VGC)

Nederlandstalig kleuteronderwijs	1980	2000	2019
HNG	71.9	16.4	8
TGG	17.8	22.5	19.6
HFG	5.8	35.3	35.7
HAG	4.5	25.8	36.8

Nederlandstalig lager onderwijs	1980	2000	2019
HNG	85.9	24.9	9
TGG	10.1	27.2	22.6
HFG	2.3	27.7	33.5
HAG	1.7	20.2	34.9

In principe staat het Nederlandstalig onderwijs open voor alle kinderen. De massale instroom van anderstalige leerlingen noopte de Vlaamse overheid tot een restrictiever beleid op alle niveaus om de inschrijving van Nederlandstalige kinderen te garanderen, inzake kinderopvang sinds 2012. Het Grondwettelijk Hof aanvaardde voorrangregels, mits die niet onevenredig zijn, zoals voor kinderen van wie een van de ouders

⁷ Behalve de migratie, worden voor de daling van het aantal leerlingen uit HNG drie verklaringen gegeven: hun aantal in Brussel neemt af, er komen steeds minder leerlingen uit de Vlaamse Rand behalve in het secundair onderwijs, het aantal Brusselse leerlingen in de Rand stijgt, P. Delva, *Een Brusselse luis in de Vlaamse pels. Over de iris en de leeuw*, Kalmthout, 2013, pp. 86-87.

**GEEN WOORDEN MAAR DADEN!
ZÓ MOETEN WIJ BRUSSEL VOOR DE
VLAMINGEN WEER BEWOONBAAR MAKEN**

doe iets

VOOR HET VLAAMS ONDERWIJS IN ONZE HOOFDSTAD

VLAAMS ONDERWIJSCENTRUM, BRUSSEL

troonstraat 125, brussel 5
telefoon : (02) 13 90 60
ijvert voor de uitbouw
en de ontwikkeling
van het
nederlandstalig onderwijs
in brussel - hoofdstad
steun dit belangrijk initiatief
met een milde bijdrage
doe uw storting op de
postrekening 1543.68

LIEVEN GEVAERT FONDS

bouwt te brussel scholen
voor de kinderen van de vlamingen
drie nieuwe nederlandstalige scholen
nl. het jan van ruusbroeckkollege (jongens)
te laken, brussel en de lutgardisscholen
(meisjes) te etterbeek, elsene.
steun dit werk en bouw mee
vlaamse scholen te brussel

men kan storten op naam van v.z.w.
lieven gevaert fonds ofwel postrekening 154.715
ofwel rekening 1100-13-41.938
kredietbank antwerpen

VLAANDEREN MAG BRUSSEL NOOIT LOSLATEN

Nederlands spreekt. Tot ergernis van de Franse Gemeenschapscommissie, die nog in 2019 een belangenconflict tegen een Vlaams decreet zou inroepen. Bij een nieuwe uitbreiding van het scholennet groeit aan Nederlandstalige kant wel de vrees voor een verdere verdunning van het aantal Nederlandstaligen en kwaliteitsverlies.

Deze cijfers illustreren de derde fase. Na een daling van de Brusselse bevolking tot iets minder dan 950 000 inwoners, nam ze vanaf 1995 opnieuw toe. Tot 1 888 000 inwoners in 2013. Dat was vooral het gevolg van externe immigratie. Bij de top tien van vreemde nationaliteiten ging het in 2016 niet langer om Marokkanen (nog wel op de derde plaats) en Turken, maar vooral om inwoners uit andere landen van de Europese Unie, vooraan de Fransen met zo'n 63 000. Het Verdrag van Maastricht bepaalde immers het vrij verkeer voor EU-burgers. Zo ook steeg na de uitbreiding van de EU in 2004 en in 2007 het aantal migranten uit de Oostbloklanden. Daarnaast verkregen sinds 2000 zo'n 200 000 niet-Belgen de Belgische nationaliteit, voornamelijk Marokkanen en Turken, goed voor 35% van het totaal. In *Taalbarometer 4* onderscheidt Rudi Janssens dan ook drie categorieën: Belgen, EU-onderdanen en niet EU-onderdanen. Daarbij zijn 43% van de Brusselaars geboren met de Belgische nationaliteit, zonder dat daarom ook hun ouders die hadden. Neemt men als criterium het aantal mensen met buitenlandse roots, dan komt Brussel in de rangschikking van grootstedelijke diversiteit na Dubai op de tweede plaats (62%), ver voor Londen en New York (beide 37%), Amsterdam (28%) en Parijs (25%). In Brussel betrof het de instroom van sociale uitersten: hoog- en laaggeschoolden.⁸

Tot 2011 zou de Vlaamse regering vasthouden aan het 2+2 model, waarbij de Vlaamse Gemeenschap bestond uit Vlamingen uit Vlaanderen en Vlamingen uit Brussel. Ze onderschatte de dynamiek van de opgerichte Brusselse instellingen en de samenwerking daarbinnen. Het BHG kreeg een eigen regering en een eigen parlement, een eigen symboliek met feestdag en irisbloem. Er ontstond een gemeenschappelijk Brussel-gevoel, een Brusselse identificatie. Die eigenheid werd versterkt door de grote diversiteit, de vele taalgemengde gezinnen, de hybride cultuur, het switchen van talen, de toenemende betekenis van het Engels. Zo'n twee generaties na de transformatie van de Brusselse Walen voltrok zich een gelijkaardige evolutie bij Brusselse Vlamingen.

< In 1967 werd het Vlaams Onderwijscentrum opgericht. Om het voortbestaan van het Nederlandstalig onderwijs te verzekeren, was de financiële steun nodig van Vlaamse gemeenten (Antwerpen!), van culturele verenigingen en van personen. Pluralistisch samenwerking, zie ook de inbreng van het Lieven Gevaert Fonds. [ADV N, DA 105/7]

⁸ R. Janssens, *Meertaligheid als opdracht. Een analyse van de Brusselse taalsituatie op basis van taalbarometer 4*, Brussel, 2018, p. 14.

PARLEMENT BRUXELLOIS
BRUSSELS PARLEMENT

FÊTE / FEEST

IRIS

2018

Ze werden Nederlandstalige Brusselaars en Brusselaars. Zoals bij de Vlaamse en de Waalse beweging wilde een Brusselse culturele voorhoede die identificatie politiek vertalen. Ze verwierp het bestaande Brusselse model, de duale splitsing van de inwoners volgens taal en zeker de invoering van een subnationaliteit. Deze nieuwe kosmopolitisch georiënteerde 'patriottische' beweging wilde de Franse en de Vlaamse Gemeenschap weg uit Brussel en de overdracht van hun bevoegdheden als cultuur en onderwijs naar het BHG. Dat zou beantwoorden aan de wens van de Brusselaars naar meertalig onderwijs en meertalige kieslijsten. Daarmee was ook een deel van de Nederlandstalige middenklasse gewonnen voor een driedelig België, gebaseerd op gewesten. De positionering en de wensen van de Brusselaars zelf, alsook de verschuivingen daarin, werden gemeten door Rudi Janssens: de taalbarometers.

BRUSSELSE TAALBAROMETER 4 (2018)⁹. ENKELE VERHELDERENDE TABELLEN

Na een eerste barometer in 2001, een tweede in 2007 en een derde in 2013 gaat het opnieuw om een veelomvattend onderzoek, geïllustreerd met meer dan honderd tabellen. Op basis van zelfrapportering werd gepeild naar maatschappelijke en individuele meertaligheid, thuistalen, taal en onderwijs, taal en arbeidsmarkt, formeel en informeel taalgebruik, taal en identiteit. Hierna volgen een paar van de leerrijkste resultaten, ermee rekening houdend dat Brussel 182 verschillende nationaliteiten telt. Welke 'kennis' bestond van de belangrijkste talen volgens het criterium 'goed en uitstekend'?¹⁰

	2000	2018
Frans	95.5	87.1
Nederlands	33.3	16.3
Engels	33.3	34.3

Het Frans gaat wat achteruit, maar blijft de *lingua franca*. Het Engels komt op de tweede plaats. De 'kennis' van het Nederlands is meer dan gehalveerd en verzwakt continu: van 33.3% naar 28.3% en 23.1% tot die 16.3%. Dat doet vragen rijzen bij de ambities van de Vlaamse regering. De beoogde doelgroep is 30% (zie 2000), het Nederlandstalig onderwijs scoort zo'n 20%, electoraal behalen de Nederlandstalige lijsten rond de 10%.

< De iris als symbool van een verbeelde Brusselse Gemeenschap.
[Brussels parlement]

— 9 Zie ook: *Verslag van de gedachtewisseling namens de Commissie voor Brussel en de Vlaamse Rand van het Vlaams Parlement over de vierde Brusselse taalbarometer op 20 maart 2019*, 21 p.

10 R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, tabel 4, pp. 22-23.

Aansluitend wordt gevraagd naar *het gebruik van deze 'contacttalen'*.¹¹

	2000	2018
Alleen Frans	47	49.1
Frans + Engels	15.8	24.4
Frans + Nederlands	16.4	7.4
Drietalig	16.4	6.2
Alleen Engels	1	2.6
Nederlands + Engels	0.2	1.3
Alleen Nederlands	0.4	1.3
Noch F, E of N	3	7.6

Uitsluitend Frans wordt nog steeds gesproken door de helft van de Brusselaars. De nieuwe tweetaligheid Frans-Engels stijgt tot een kwart van de respondenten. Samen geeft dat 73.7%. De traditionele tweetaligheid Nederlands-Frans halveert. Ze neemt af bij de Belgen, maar stijgt bij de niet-Belgen. Het Nederlands als contacttaal voor alle sprekers halveert eveneens van 33.4% naar 16.2%, wat overeenkomt met de vorige tabel. De functionele drietaligheid zakt ook in. Voor wie geen van de drie contacttalen spreekt, loopt dit op tot 7.6%. Dat geldt voor zo'n 14% van de niet-Belgen.

Volgens de auteur moet men de cijfers in beide tabellen echter corrigeren omdat naar de 'kennis' werd gemeten en niet naar het 'taalgebruik' volgens de minder strenge criteria 'redelijke taalbeheersing' en 'een paar woorden kennen'. Bovendien gaat het om een zelfinschatting van de respondenten. In de praktijk wordt een dominante taal gemakkelijker met een andere taal gecombineerd, van code geswitcht naargelang de omstandigheden of binnen een zelfde gesprek, een Brusselse tussentaal gebruikt, zoals een identitaire mengtaal van Frans met Arabisch. Het beeld van de 'Beulemansen' duikt dan op, ook in relatie tot het Franstalig onderwijs. Hoe dan ook, het taalgebruik in de informele circuits en op de werkvloer toont een andere realiteit. De vraag naar de kennis van het Nederlands stijgt snel zowel via het Nederlandstalig onderwijs als via de taalcursussen voor volwassenen. De vereiste tweetaligheid F-N voor de arbeidsmarkt speelt daarin een grote rol. Zo spreekt 90% van de Brusselse werklozen geen Nederlands, ondanks de inspanningen van Actiris, dat sinds een aantal jaren nauw met de VDAB samenwerkt. Gezien de catastrofale toestand in het Franstalig onderwijs blijft het dweilen met de kraan open.¹²

¹¹ R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, tabel 18, pp. 34, 37.

¹² R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, pp. 31 en 131; *Verslag [...]*, R. Janssens, pp. 7 en 8.

MEERTALIG ONDERWIJS?

Bij de leerlingen uit het Nederlandstalig onderwijs is de 'goede tot uitstekende kennis' van het Frans gedaald van 90% tot 70%. In het Franstalig onderwijs zakt dit voor het Nederlands van 20% naar 10%. Bij de eerste groep haalt de kennis van het Engels ook 70%, bij de tweede groep 40%. Het staat haaks op het verlangen van 90% van de Brusselaars naar een of andere vorm van meertalig onderwijs. Wel bestaan vele reserves over de invulling ervan. Zo vreest 51% (63% van de Nederlandstaligen) dat dit ten koste zal gaan van het onderwijsniveau en 35% (39% van de Nederlandstaligen) ten koste van de eigen taal. De grotere scepsis bij eentalig Nederlandstalige gezinnen is niet verwonderlijk, aangezien de buitenschoolse omgeving dominant Frans blijft. Daarnaast is er de sociale factor. Niet zozeer de taalachtergrond zorgt voor een scheidingslijn, maar wel het diplomaniveau. Lager geschoolden zijn het meest geneigd om voor de optie tweede taal 'als vak' te kiezen, hoger geschoolden opteren voor meertalig onderwijs.¹³ Er tekent zich een kloof af tussen een kosmopolitische middenklasse, die beter voor intellectuele omkadering kan zorgen, en zwakkere groepen. Met de invoering van meertalig en immersieonderwijs moet dus, vooral aan Nederlandstalige kant, voorzichtig worden omgesprongen.

MEERTALIGHEID EN TAALGEBRUIK MET DE ADMINISTRATIE

De politieke onwil van een aantal Brusselse gemeenten om de taalwetgeving toe te passen is legendarisch. Lokale ambtenaren zijn verplicht tweetalig. Hoe gaan de Brusselaars daarmee om? Bijna 75% gebruikt het Frans als enige gesproken contacttaal. Het gebruik van het Nederlands als enige taal blijft dalen. Dat wordt mee verklaard door de reactie van eentalig Nederlandstalige gezinnen als een ambtenaar in het Frans antwoordt.

	2000	2018
Overschakelen naar het Frans	40.2	89.8
Verder gaan in het Nederlands	6.7	0.7
Andere reactie	7.1	/

De taalkennis van de ambtenaren gaat erop achteruit.¹⁴ Voor de meeste Nederlandstaligen lijkt taal louter instrumenteel te worden en eerder een symptoom van fanatiek rechts. Het helpt verklaren waarom het vroegere boegbeeld van de Volksunie Vic Anciaux bij zijn afscheidsinterview in 2016 stelde dat 'voor linkse flaminganten nergens nog plaats was', niet in de N-VA en ook niet in de progressieve partijen.¹⁵ Het bestendigt de talloze onwettige aanwervingen en benoemingen. Intussen dringen de Franstalige partijen aan om de taalwet zelf te wijzigen. Naar analogie

¹³ R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, pp. 73-75, 125-126; *Verslag [...]*, R. Janssens, p. 16.

¹⁴ R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, tabel 69, pp. 86-87; *Verslag [...]*, R. Janssens, p. 7.

¹⁵ Bruzz.be, 12 oktober 2016, <https://www.bruzz.be/videoreeks/bruzz-24-12102016/video-vc-anciaux-voor-linkse-flaminganten-is-nergens-nog-plaats>.

met de nationale besturen en het BHG, zouden ze de individuele tweetaligheid willen vervangen door de tweetaligheid van de dienst, waarna de discussie over quota volgens de dienstverlening kan beginnen. Het contrast met de beleden kosmopolitische meertaligheid is groot.

TWEETALIGE LIJSTEN IN HET BHG¹⁶

Vanwege de enorme schommelingen is het onbegonnen werk om de preferenties volgens thuistaal tussen 2000 en 2018 weer te geven. Er is één constante. Van de Brusselaars die opgroeiden in een eentalig Franstalig gezin bleef zo'n 35% de voorkeur geven aan een Franstalige politieke partij en dat was telkens de grootste groep.

Telt men in 2018 de zelfrapporteringen van alle taalcategorieën samen (ook Frans/andere en andere), dan gaf dat in volgorde: 28.2% voor een Franstalige lijst, 27.5% voor een diverse lijst (vertegenwoordigers van verschillende groepen), 20.7% voor een tweetalige lijst, 2.2% voor een Nederlandstalige lijst, terwijl 21.4% geen voorkeur op deze basis had. Rekent men de keuze voor een tweetalige lijst samen met die voor een diverse lijst, dan komt men in TB1 op 65.4% (26.7 + 38.7), in TB2 op 38.6% (18.4 + 20.2), in TB3 op 49.9% (31.6 + 18.3) en in TB4 op 48.2% (20.7 + 27.5). De keuze voor een tweetalige lijst is dus ook volatiel en niet rechtlijnig, tussen 18.4% en 31.6%. Tweetalige lijsten slaan vooral aan bij de klassiek tweetaligen (N+F), van dichtbij gevolgd door de Nederlandstaligen, op ruime afstand door de Franstaligen. Bij de evaluatie hangt dus veel af van welke klemtonen men in functie van welk verhaal wil leggen.

Bij de eentalig Nederlandstalige gezinnen verkoos in TB1 10.7% een Nederlandstalige lijst, in TB2 28.6%, in TB3 36% en in TB4 24.8%. Bij de traditioneel tweetaligen koos een belangrijk percentage voor de Franstalige lijst (tussen 16% en 24%) en een beperkt deel voor de Nederlandstalige lijst (tussen 1.2% en 4%).

TAAL EN IDENTIFICATIE. POSITIEVE EN NEGATIEVE POSITIONERINGEN¹⁷

De respondenten identificeerden zich in de eerste plaats als Brusselaar (51.6%), Belg (42.6%) en Europeaan (32.6%), dan als Franstalige (21%), met de gemeente (18.5%), als wereldburger (14.6%), met een ander landtaal (13.9%). Helemaal onderaan was dat als Waal (2.4%), Nederlandstalige (1.5%) en Vlaming (1.4%). Tweetaligheid werd door 70% beschouwd als een onderdeel van de Brusselse identiteit: door 84.7% van de eentalig Nederlandstalige families, 79% van de traditioneel tweetaligen, 69.4% van de eentalig Franstalige families. Daarbij vond 83.3% tweetaligheid nodig voor het werk, vond 51.7% het Engels belangrijker dan het Nederlands, vond 84.8% het belangrijk ook Nederlands te kennen. Verontrustend was het negatieve imago van zowel Vlaming als

¹⁶ R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, tabel 104, pp. 119-122.

¹⁷ R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, tabellen 91 en 106, pp. 109-119 en 126-127. De respondenten werd gevraagd om drie keuzes te maken: waarmee ze zich in de eerste plaats identificeren, vervolgens waarmee ze zich eveneens kunnen identificeren en ten slotte het concept dat het verst van hen af ligt.

Nederlandstalige (telkens 29%) en ver daarachter wereldburger (15%) en Waal (8%). Vooral ten aanzien van 'Nederlandstalige' is de verslechtering frappant: 1.8% in TB2, 12.4% in TB3, 29.1% in TB4. Onderzoek naar de oorzaken van die negatieve connotatie ontbreekt. Er bestaan wel hypothesen: het politieke klimaat, een eenzijdige beeldvorming in de dominant Franstalige pers, de associatie met radicaal rechts, fascisme en racisme.¹⁸ Dat spoort met de mening van Franstalige studenten van de Universit  Libre de Bruxelles. In 1998 beoordeelden 95% het Frans als positief, 97% het Engels, 4% het Nederlands. In negatieve zin scoorde het Frans 3%, het Engels 2% en het Nederlands 90.4%.¹⁹ Het stereotiepe beeld wordt verder gevoed door de doorbraak van een rechts en radicaalrechts Vlaams-nationalisme in Vlaanderen en hun houding tegenover België en Brussel.

ENKELE CONCLUSIES

In de Brusselse taalsituatie beweegt veel. Tweektaligheid wordt als een belangrijk kenmerk van een groeiende Brusselse identificatie ervaren. Toch is het complexer. Contextueel blijft het Frans de *lingua franca* en de dominante taal. Nog zo'n 50% van de Brusselaars gebruikt het Frans als enige contacttaal. Bij de Franstalige eentalige gezinnen geeft 35% de voorkeur aan een Franstalige politieke partij en van alle Brusselaars is dat 28.2%. Bij de traditioneel tweektaligen schommelt het tussen 16 en 24%. Het perspectief van een tweektalige lijst slingert van 26.7% over 18.4% en 31.6% naar 20.7%. Er bestaat dus een spanningsveld. Daarnaast remmen de instellingen af. De Franse Gemeenschap is verantwoordelijk voor de rampzalige situatie in het Franstalig onderwijs, volgens de auteur zonder veel aandacht voor taal en zonder gegevens over taalachtergrond van de leerlingen. Daarnaast is er de verantwoordelijkheid van de Brusselse gemeenten en van de Brusselse gewestregering voor de niet-toepassing van de bestuurlijke taalwet, die individuele tweektaligheid en kennis van het Nederlands oplegt. In tegenstelling tot de privésector en de arbeidsmarkt kiezen Franstalige partijen ervoor om ook die gemeentelijke tweektaligheid af te schaffen. Intussen neemt de traditionele tweektaligheid bij de Belgen in Brussel af. Gaf in 2000 net geen 40% aan goed tot uitstekend Nederlands te spreken, dan is dit gedaald tot 17.4%.²⁰

DE VISIE VAN PHILIPPE VAN PARIJS: 'BELGIUM. EEN UTOPIE VOOR ONZE TIJD'

In oktober 2011 mondde de lange regeringscrisis van 541 dagen uit in het Vlinderakkoord en de zesde staats hervorming. Verschillende academici gaven hun visie op een toekomstig België. *Mutatis mutandis* vertoonden de blauwdrukken van Hugues Dumont, Johan Vande Lanotte (tevens koninklijk onderhandelaar) en Philippe Van Parijs nogal wat gelijkenissen.²¹ Het historisch gegroeide Belgische model stuitte op zijn limieten

18 Verslag [...], R. Janssens, p. 17.

19 Ph. Van Parijs, *Belgium. Een utopie voor onze tijd*, Kalmthout, 2018, p. 70.

20 R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, p. 37; Verslag [...], R. Janssens, pp. 5 en 16-17.

21 Ph. Van Parijs, *On linguistic territoriality and Belgium's Linguistic Future* en H. Dumont, *Het*

en diende vereenvoudigd. Het zou best evolueren in de richting van vier deelstaten binnen een Belgische Unie: Vlaanderen, Wallonië, Brussel en Duitstalig België (de negen Duitstalige gemeenten van het Waalse gewest). De gewesten zouden de bevoegdheden van de gemeenschappen overnemen en Gewest-Gemeenschappen worden. Pièce de résistance bleef Brussel. Wat moest er gebeuren met de daar sinds 1970 bevochten mechanismen ter bescherming van de Nederlandstalige minderheid? Zowel de Franstalige Dumont als Vande Lanotte waren het erover eens dat de nieuwe constructie opnieuw sui generis zou zijn. Volgens Dumont zou Vlaanderen in de Brusselse deelstaat 'extraterritoriale' bevoegdheden krijgen inzake onderwijs en cultuur, maar niet langer voor persoonsgebonden aangelegenheden als welzijn. Vlaanderen kon Brussel als zijn hoofdstad behouden. Volgens Vande Lanotte betekende gelijkwaardigheid van de vier deelstaten, twee grote en twee kleine, nog geen gelijkheid. Zo zou Vlaanderen zijn bestaande bevoegdheden, ook inzake welzijn, in Brussel blijven uitoefenen en op die manier de band behouden, maar de uitbreiding ervan tot sociale rechten voor inwoners van hetzelfde gewest was niet mogelijk. Twee basisprincipes dienden gerespecteerd: het territorialiteitsbeginsel binnen de grenzen die in 1962 waren afgebakend én de solidariteit.

Waar situeert Van Parijs zich in zijn boek van 2018? Zijn utopie is het uitdenken van een coherente en wenselijke lange termijn visie voor België, rekening houdend met de lessen uit het verleden en de beperkingen opgelegd door het heden. Het eerste hoofdstuk behandelt de niet realiseerbare en onwenselijke scenario's: Groot-Vlaanderen (met Brussel), Nation francophone (Brussel bij Wallonië), Brussel onder Vlaams-Waals condominium, Brussels European Capital, Groot-Nederland, aanhechting bij Frankrijk. Het volgende hoofdstuk onderzoekt twee verfransingsmechanismen (*top-down* en *bottom-up*), het principe van de taalkundige territorialiteit en waarom volgens hem een verplichte tweetaligheid in heel België niet mogelijk bleek. Het derde hoofdstuk streept de wenselijkheid aan van een Belgische demos voor de 21ste eeuw in een gemeenschappelijke Europese agora, met varianten van het Engels als *lingua franca* en of het overkoepelend gebruik van het Engels ook voor België een oplossing kan bieden. Tevens zou de invoering van een federale kieskring het nationale niveau versterken. Het vierde hoofdstuk bepleit eveneens een federatie met vier gewestgemeenschappen die zowel over de grond- als over de persoonsgebonden bevoegdheden zouden beschikken. Dit 'gewestelijk patriotisme' zou het Belgische patriotisme ondersteunen. Het volgende hoofdstuk gaat in op de financiering van de vier gewesten. Daarvoor grijpt de auteur terug naar het 'cappuccinomodel', gebaseerd op een sociale herverdeling tussen individuen en niet tussen 'volkeren', om op die manier de interregionale financiële stromen en transfers te regelen en te rechtvaardigen. Het laatste hoofdstuk zet Brussel centraal en de noodzakelijk geachte aanpassingen in de

statuut van Brussel: het beperken van de onvermijdelijke complexiteit, in: P. Popelier e.a. (eds), *België quo vadis? Waarheen na de zesde staats hervorming?*, Antwerpen-Cambridge, 2012, pp. 35-60 en 157-173; J. Vande Lanotte, *De Belgische Unie bestaat uit vier deelstaten*, gastcollege Universiteit Gent, 2011.

richting van een kosmopolitisch drietalig stadsgewest. Het vernieuwde Brusselse model zou een verdere Europese constructie kunnen inspireren.

Het is een goed geschreven, heldere en samenhangende analyse, maar ze kan niet verhullen dat vanuit aloude Franstalige standpunten vertrokken wordt. Zo is er vooral wat er niet staat. Het ontbreekt aan een ernstige historische contextualisering die verduidelijkt waarom de taalsituatie in Brussel zo gegroeid is en waarom gedurende anderhalve eeuw de kans werd gemist om er de meertalige hoofdstad van België van te maken. Dat komt door de wijze waarop de auteur de verfransing verklaart. Voor Vlaanderen erkent hij de rechtvaardigheid van de emancipatiestrijd. Een gedomineerde taalgemeenschap heeft het recht om zich via het territorialiteitsbeginsel en een taalgrens te beschermen. Zonder regels geeft men immers een 'koloniale attitude de vrije loop'. Deze evolutie heeft geleid tot twee gescheiden democratieën, de stelling die ook N-VA aanhangt. Bij dit deel van het discours passen een aantal correcties. De onmogelijkheid van een veralgemeende tweetaligheid was een Franstalige ideologische en politieke keuze. Volgens Van Parijs kwam de grondslag van het territorialiteitsbeginsel, de taalwetten van 1932, er 'onder druk van de Vlaamse beweging, maar met de oogluikende toestemming van de Waalse politieke leiders'. In feite werd die mee doorgedrukt door de Waalse socialisten en de socialistische partij, die vanuit de oppositie steun gaf aan de Vlaamse christendemocraten. De Waalse socialisten wilden het Nederlands niet als verplichte taal in Wallonië, ook niet via het onderwijs, en bij voorkeur ook geen verplichte tweetaligheid in Brussel.²² Het is evenmin zo dat de nationale partijen uiteenvielen vanwege de Leuvense kwestie. Bij liberalen en socialisten speelden andere factoren, zoals de Brusselse kwestie.

Wat de auteur voor Vlaanderen aanvaardt, verwerpt hij voor Brussel. Daar wordt de verfransing herleid tot een '*bottom-up*' mechanisme. Een 'vrijwillig bekeringsproces' van Nederlands- tot Franstalig over een paar generaties. Deze sociologische benadering is terecht, de hoge statustaal drukte de lage statustaal weg. Maar die eenzijdige verklaring behoort eveneens tot een Franstalig discours. Het miskent de wijze waarop een Franstalige Brusselse elite, *top-down*, alles in het werk heeft gesteld om dit proces institutioneel te bevorderen, onder meer via het hierboven verwoorde 'koloniale' principe van de vrije markt. Het negeert decennialang wetenschappelijk onderzoek. Ook de nog steeds voortdurende ontduiking van taalwetten in Brussel is blijkbaar niet erg relevant.

Van Parijs trekt oude Franstalige angsten en bezwingingen tot vandaag door. Bepaalde strekkingen in Vlaanderen en bij uitbreiding Vlaanderen zelf – het onderscheid is niet altijd duidelijk –, krijgen de rol van externe vijand, die Brussel wil heroveren. De woordkeuze is opmerkelijk: kolonialisme, opdeling in stammen, electorale apartheid, het einde willen van 'de Franstalige vlek in het hart van Vlaanderen, de erfzonde van het uni-

²² H. Van Velthoven, *Bevriende vijanden [...]*, pp. 110-127.

taire België... een soort apartheidregime, in afwachting van een totale absorptie door de Vlaamse Gemeenschap'. Na het oproepen van dat spookbeeld, voegt de auteur eraan toe dat we gelukkig niet in die richting evolueren.²³ Maar er is de 'light-versie van dit scenario'. Met name de inplanting van een succesrijk Nederlandstalig onderwijsnet en de taalkundige bekering van niet-Nederlandstaligen, de *soft power*, als een gevolg van de vrije schoolkeuze. Het is een merkwaardige redenering. Nu het marktdenken niet langer in het voordeel van de Franstaligen speelt, wordt het geproblematiseerd. Volgens Vlaams minister Sven Gatz, bevoegd voor Brussel, gaat het om een Belgisch verhaal waarbij de slang in de eigen staart bijt.²⁴ Daarnaast zou de inplanting van de Vlaamse hoofdstad in Brussel de stad 'in een ijzeren greep' houden. Voor een derde argument kan men begrip opbrengen. Tijdens de onderhandelingen van 2011 circuleerde een Vlaams scenario om in Brussel de taalvrijheid tot een gedefederaliseerde kinderbijslag en gezondheidszorg door te trekken en die aan de Gemeenschappen toe te vertrouwen. Dat zou in Brussel leiden tot verschillende systemen, tot eventueel samenhangende pakketten, waardoor een vorm van subnationaliteit zou ontstaan en de Brusselse gemeenschap werd uiteengereten. Dat idee werd echter snel begraven en die bevoegdheid toevertrouwd aan de Brusselse Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC), Frans- en Nederlandstaligen samen. Het leeft wel voort in het Vlaams-nationalisme. Tussendoor relativeert Van Parijs de harde taal. Zo geeft hij toe dat de Vlaamse Gemeenschap met het Nederlandstalig onderwijs sinds lang afstand heeft gedaan van een 'tribale opvatting' en men daar moeilijk van een apartheidregime kan spreken.

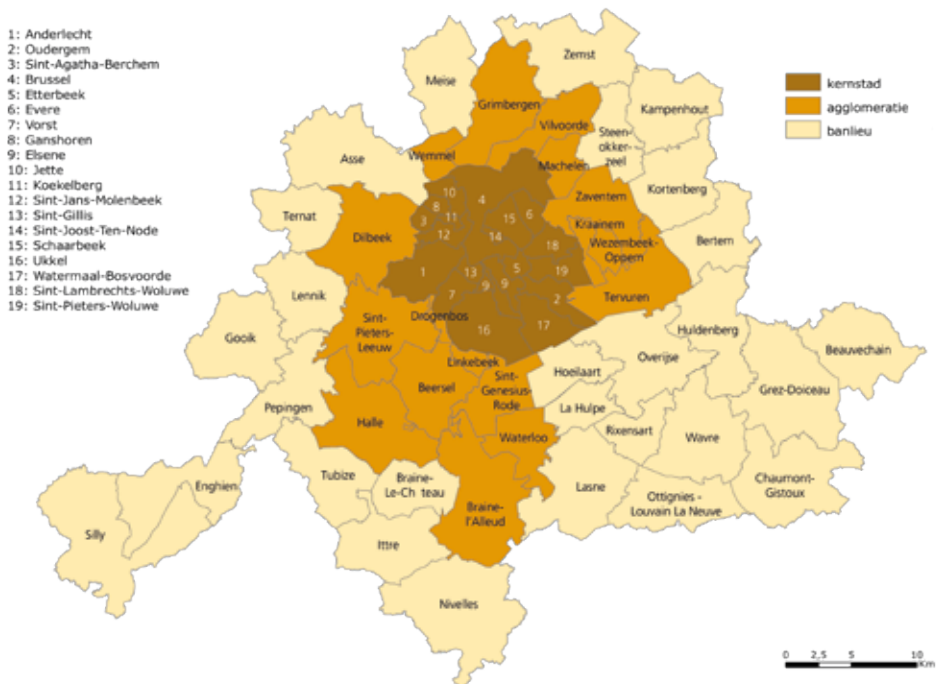
Kortom, Van Parijs ziet Vlaanderen liefst uit Brussel verdwijnen. Daardoor zou het stadsgewest, een fusie van 19 gemeenten en 6 politiezones, kunnen uitgroeien tot een in alle opzichten patriottische gemeenschap sui generis, met drietalig onderwijs en meertalige lijsten, zonder concurrerende 'stammen' en electorale apartheid. Voor die opvattingen bij de Brusselaars verwijs ik naar de Taalbarometer. Meer pragmatisch berust de auteur erin dat Vlaanderen in Brussel voor zijn onderwijs bevoegd zou blijven en er nog lang zijn hoofdstad zou behouden. Een 'anomalie' die echter best ongedaan gemaakt wordt door een transfer naar Antwerpen, Gent of Mechelen. Dit standpunt werd reeds gedeeld door twee Waalse minister-presidenten, die zich evenzeer afvroegen of de Vlaamse regering en het Vlaams Parlement wel in Brussel, een ander volwaardig gewest, konden blijven.²⁵

En de uitbreiding van Brussel? De historische optie om het gewest tot de provincie Brabant uit te breiden, acht de auteur niet meer mogelijk. De zes faciliteitengemeenten komen nog wel in aanmerking. Daartoe formuleert de auteur een vergezochte ruiloperatie. Daarbij zou Wallonië Ostbelgië loslaten en zijn gewestbe-

— 23 Ph. Van Parijs, *Belgium [...]*, pp. 156, 160 en 183.

24 *Verslag [...]*, p. 19.

25 H. Van Velthoven, *Waarheen met België? [...]*, pp. 341-342.

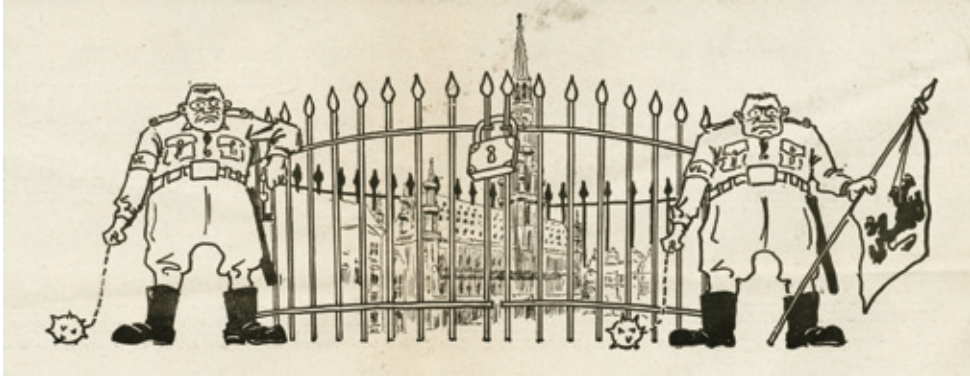

^ In 1997 bestond het Brusselse stadsgewest uit 64 gemeenten (19+17+28), waarvan 29 in Vlaams-Brabant en 16 in Waals-Brabant. Rond de kernstad de zes faciliteitsgemeenten: Wezenbeek-Oppem, Kraainem, Wemmel, Drogenbos, Linkebeek en Sint-Genesius-Rode (de corridor naar Wallonië). [ADV, VB 11765]

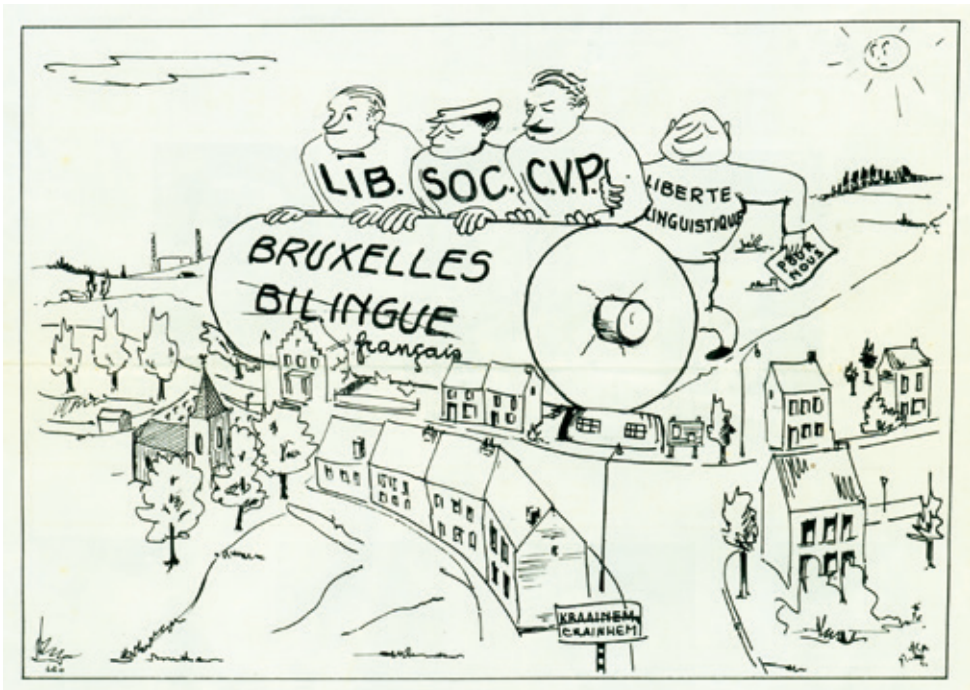
voegdheden overdragen, terwijl Vlaanderen de 'zes' naar het BHG zou laten vertrekken. Voordien had hij zich tot vier van de zes beperkt en doofden in de andere twee (Rode en Wemmel) de faciliteiten uit. Door Rode erbij te betrekken, geraakten Brussel en Wallonië geografisch met elkaar verbonden, het Franstalige plan B bij een eventuele splitsing van België.

Tot slot de dunne lijn tussen patriottisme en nationalisme. In 2018 verwees de Franse sociologe Nathalie Heinrich naar een uitspraak van Norbert Elias. "Wat 'nationalisme' wordt genoemd, is in veel gevallen gewoon het 'patriottisme' van anderen, en wat 'patriottisme' wordt genoemd de eigen vorm van 'nationalisme'".²⁶ Volgens Van Parijs heeft het

²⁶ N. Heinrich, *Ce que n'est pas l'identité*, Paris, 2018; N. Heinrich, *Wat onze identiteit niet is*, Amsterdam, 2019, p. 33.

^ v In 1970 twee tegengestelde visies op de beperking van de Brusselse agglomeratie tot de 19 gemeenten: enerzijds het carcan en de wurging van Brussel, anderzijds de verfransing van de omliggende gemeenten. Franstaligen verenigden Vlaamse eisen tot radicaal rechts, milities in uniform, koppelriem en laarzen, vlag en goedendag. De andere karikatuur was ook eenzijdig. Zo was de socialistische Brusselse federatie reeds in 1968 gesplitst (Rode Leeuwen). [ADV N, VY 900000 en AC786]

Brussels stadsgewest geen enkele ambitie om een natie te worden, een 'ethnos', een volk in de betekenis van een cultuurgemeenschap die een en dezelfde officiële taal deelt, maar wel een 'demos', een hechte Brusselse identitaire gemeenschap. Niettemin vertoont de patriottische weg die hij daartoe uittekent nogal wat nationalistische trekken: eigen territorium, eigen symbolen, een selectieve lezing van de geschiedenis, een 'uniek volk' als zelfbeeld en een extern vijandbeeld. Een retoriek die nogal wat gelijkenissen vertoont met die van het FDF in de jaren 1960, zij het vanuit een veel nobeler kosmopolitische en meertalige utopie. Daarin komt de functie van Brussel als hoofdstad van België en als nationaal verbindingsteken nauwelijks ter sprake.

DE VISIE VAN HENDRIK VUYE EN VEERLE WOUTERS²⁷: 'VLAANDEREN VOLTOOID. MET OF ZONDER BRUSSEL?'

De auteurs actualiseerden een lang artikel van Vuye uit 2011²⁸ en lieten het door een uitgebreid historisch luik voorafgaan. Het eerste deel kreeg als titel '*Panorama: De stand van het land*' en omvat de eerste zes hoofdstukken: voor 1830, 1830-1873, 1873-1963, 1970-1989, 1988/1989-2011/2014 (van derde tot zesde staatshervorming). Het tweede deel '*Panorama: De stand van Brussel-land*' analyseert het BHG, zijn bonte verzameling van instellingen en kluwen van bevoegdheden: het Gewest, Gemeenschappen en Gemeenschapscommissies, Gemeenten/OCMW's/politiezones/provincie en agglomeratie, de hoofdstedelijke gemeenschap, de federale overheid. Het voorlaatste hoofdstuk behandelt eveneens onmogelijke en mogelijke modellen, alsook de actuele houding van de politieke partijen. In een laatste hoofdstuk schuiven de auteurs een eigen 'V & W model' naar voren.

Als hoogleraar staatsrecht is vooral Vuye er zeer goed in geslaagd om het juridisch-institutioneel kluwen te ontwarren en inzichtelijk in kaart te brengen. Dat gebeurt in korte hoofdstukken, telkens vertrekkend van een duiding en een vraagstelling, gevolgd door een uiteenzetting en afgerond met een epiloog. Het boek steunt op een uitgebreide literatuurlijst en bronnenverwijzing. Af en toe leidt de thematisering tot overlappingsen. Soms geven de auteurs de indruk dat ze in functie van hun discours compromissen uit elkaar trekken, gepaard aan een eerder virulent taalgebruik. Het huidige standpunt van de Franstalige en Nederlandstalige partijen is niet altijd even goed uitgewerkt en wordt te veel aan uitspraken van toonaangevende politici opge-

— 27 De auteurs waren volksvertegenwoordiger voor de N-VA. In september 2016 verlieten ze de partij vanwege het ondergeschikt maken van het communautaire programma aan de federale regeringsdeelname. Daarna zetelden ze als onafhankelijken. Met het oog op de verkiezingen van 2019 mislukten hun pogingen om op rechts een nieuwe partij op te richten: een Forza Flandria, een kiesalliantie met het Vlaams Belang, een samenwerking met Jean-Marie Dedecker. Zij kwamen niet meer op.

28 H. Vuye & V. Wouters, *Vlaanderen voltooid. Met of zonder Brussel?*, s.l., 2018; H. Vuye, *Brussel: enkele modellen en hun (on)mogelijke gevolgen. Pleidooi voor een asymmetrische benadering*, in: P. Popelier e.a. (eds.), *België, quo vadis? [...]*, 2012, pp. 175-205.

hangen. Dat komt wellicht omdat volgens de auteurs vele partijen inzake Brussel geen concrete en haalbare plannen hebben. Daarbij besteden ze het meeste aandacht aan de congresstukken van Vlaams Belang (2013) en N-VA (2014). De N-VA opteerde voor een Vlaams pakket, een gemeenschapskeuze waarbij men in Brussel om de drie jaar van stelsel zou kunnen veranderen, wat een vorm van subnationaliteit inhield. Het Vlaams Belang formuleerde een radicaal aanbodmodel zowel financieel als via een ruime erkenning van Franstalige minderheidsrechten. Daarmee hoopte het Brussel te verleiden om, na het uitroepen van de Vlaamse onafhankelijkheid, de tweetalige hoofdstad van Vlaanderen te worden. De auteurs noemen het N-VA model oubollig en voorbijgestreefd, dat van het Vlaams Belang op lange termijn haalbaar maar financieel twijfelachtig. Mij lijken beide scenario's even onwaarschijnlijk. Als uitweg voor de 'Brusselse chaos' bieden Vuye en Wouters dan een eigen compromismodel aan, dat voor Vlamingen en Franstaligen aanvaardbaar zou moeten zijn. In een sterk onderbouwde analyse baseren ze zich op vier uitgangspunten: verdere asymmetrie van de instellingen, een politieke versterking van de Vlaamse legitimiteit, een grondige interne hervorming, de mogelijkheid tot verdere stappen in de staatsvorming.

Ze vertrekken van het aanvankelijke Belgische basismodel. Brussel werd een gewest met een nationale hoofdstedelijke functie. Daarbinnen kregen de Gemeenschappen bevoegdheden en ze vestigden er hun hoofdstad. De Nederlandstalige minderheid kreeg waarborgen. Hoe verklaart men dan naar vandaag de afbrokkeling van het Vlaamse 2+2 model? Hoe begon de ontwikkeling naar een Brussels Gewest-Gemeenschap? Ik distilleer de verschillende fases.

- In 1989 werd het BHG opgericht. De toevoeging 'Hoofdstedelijk' kwam er op Vlaamse vraag. Het ging om een pyrrhusoverwinning, een kwestie van semantiek, die moest verhullen dat het reeds om een volwaardig gewest ging. Het verschil tussen decreten en Brusselse ordonnanties was flinterdun. In 1993 bekwamen de Vlaamse Gemeenschap, het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap de constitutieve autonomie, de bevoegdheid om zelf de werking van de eigen organen, regering en parlement, te regelen. De auteurs noemen het in de praktijk een beperkte bevoegdheid. Tijdens de jongste staatsvorming werd dit uitgebreid tot het BHG en de Duitstalige Gemeenschap.

Volgens Vuye voltrok zich in 1989 wel de belangrijkste politieke breuk met het verleden. Vanaf dan liet hoofdonderhandelaar Jean-Luc Dehaene (CVP) de onderhandelingen over Brussel aan de Brusselaars zelf over en werd de band met Vlaanderen losser gemaakt. Vuye vindt dat een zware misrekening vanwege het beperkte politieke gewicht van de Brusselse Vlamingen. Wel kreeg de toen opgerichte VGC er de persoonsgebonden aangelegenheden (welzijn) bij. De eerste tandem bestond nog uit Dehaene zelf en Philippe Moureaux (PS).

- Vier jaar later veranderde de staatsvorming van 1993 de verhouding tussen de VGC en de Cocof. De Franse Gemeenschap verkeerde in financiële moeilijkheden. Ze droeg een aantal bevoegdheden over aan het Waalse Gewest en aan de Brusselse

Cocof. Daardoor kreeg deze laatste er autonome gemeenschapsbevoegdheden bij, kon ze ook decreten uitvaardigen, werd ze een kleine deelstaat die belangenconflicten kon inroepen. De Cocof herdoopte zich tot een parlement, 'Parlement francophone bruxelloise' met een minister-president in plaats van een voorzitter. Tevens veranderde de Franse Gemeenschap in 'Communauté Wallonie-Bruxelles'. De Waalse regering trok weg uit Brussel en koos Namen als hoofdstad. De VGC daarentegen bleef een ondergeschikt bestuur.

- De staatshervorming van 2001 bouwde de tot dan vereiste dubbele meerderheid in de GGC en voor sommige bevoegdheden in het BHG af. Voortaan volstond bij een tweede stemming een derde van de stemmen in de Nederlandse taalgroep. Het behoorde tot de blokkeringsmaatregelen tegen het Vlaams Blok. Uit vrees dat deze partij bij de gewestverkiezingen van 2014 de meerderheid in de Nederlandse taalgroep zou kunnen veroveren en het hele systeem onwerkbaar maken. Voortaan zou het voltallige parlement en niet langer de eigen taalgroep de ministers kiezen.

Daartegenover stond een gewaarborgde vertegenwoordiging van de Vlamingen in het Brusselse parlement. Bij de verkiezingen in 1989 en 1999 hadden zij 11 op 75 zetels behaald. Voortaan steeg het aantal zetels tot 89, met 17 zetels voor de Nederlandstalige lijsten, behoorlijk boven hun electorale gewicht. Tevens kregen de Brusselse gemeentebesturen die een Vlaamse schepen of OCMW-voorzitter in het bestuur wilden opnemen een financiële bonus, in 2018 voor meer dan 40 miljoen euro. Daartegenover stonden vaak slechts beperkte bevoegdheden. Tegelijkertijd verdwenen de Vlaamse kartellijsten en herleefden de politieke families.

- Tijdens de lange regeringscrisis van 2011 beslisten de vier Franstalige partijen (PS, MR, cdH en Ecolo) in mei om de Franse Gemeenschap verder om te bouwen tot de 'Fédération Wallonie-Bruxelles'. Het Waalse Gewest werd Wallonië. Voortaan zou de Franse Gemeenschap gebaseerd zijn op twee volwaardige en gelijkwaardige gewesten en zo twee regionale identificaties overkoepelen. De uitbouw van een Waals-Brusselse Federatie, een drieledig (con)federalisme was het antwoord op de gevreesde Vlaamse wending naar een confederalisme volgens het 2+2 scenario. Het betrof Plan B, een Franstalig post-België in geval van boedelscheiding. Deze Federatie werd aangekondigd door minister-president Rudy Demotte (PS) van het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap en minister-president Charles Picqué (PS) van het Brusselse Gewest.²⁹ Deze laatste vertegenwoordigde alleen de Franstaligen, zonder dat de Vlaamse ministers daarvan op de hoogte waren, wat volgens critici haaks stond op het tweetalig statuut van Brussel.

- Bij de zesde staatshervorming in 2011 werd de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde gesplitst. Aangezien voor de kieskring Brussel-Hoofdstad eveneens een kiesdrempel van 5% gold, werden bij de verkiezingen voor de Kamer van 2014 alleen nog vijftien

— 29 H. Van Velthoven, *Waarheen met België?* [...], pp. 343 en 346-347.

SPEED
DATING

LA BRUXELLOISE

^ > Mei 2009. Twintig jaar BHG. Twee stereotypen in het kader van Wallobrux. De 'speed dating' tussen een kosmopolitische Brusselse en een werkloze socialistische Waal. [©Pierre Kroll]

SPEED
DATING

LE WALLON

Mon grand-père
était mineur

mon père,
chômeur

Moi, j'é
travaille
au noir
pour mon
beau-frère
qui connaît
bien
l'écheuin

je connais
personnellement
William Dunker

je vote
Socialiste

j'ai une
de ces belles
caravanes!

je vais à
Bunnelle's
tous les deux
ans pour le
Salon de
l'auto

je vous invite
pour un match
des Spiros?

MARIEZ-
LES!

Franstaligen gekozen, hoewel de Nederlandstalige lijsten samen 10% haalden. Dat versterkte het beeld van een Franstalig Brussels Gewest. Het BHG bekam een bijkomende financiering van 461 miljoen euro. Bij de defederalisering van de kinderbijslag botste het bestaande Brusselse model op zijn grenzen. De overdracht ervan aan de Franse en Vlaamse Gemeenschap miskende de complexiteit en zou zorgen voor een ongelijke behandeling van de kinderen. Bijgevolg werd voor Brussel die bevoegdheid toevertrouwd aan de Brusselse Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie. In plaats van als instelling te verdwijnen, zoals nog gesteld in het Brusselse regeerakkoord van 2009, stegen haar financiële middelen van 100 miljoen naar 1.3 miljard euro. Dat kwam neer op een 'vergewestelijking' omdat Brussel tot een eigen systeem kon besluiten. De klassieke opdeling tussen Gemeenschappen en Gewesten vervaagde verder omdat het BHG ook rechtstreeks enkele gemeenschapsbevoegdheden kreeg toegewezen, zoals toerisme en 'culturele aangelegenheden van gewestelijk belang'. Vuye noemt dat laatste een open norm.

• Even interessant is wat er in 2011 niet doorkwam, wie waarvoor geijverd had en dacht waarvan beter te worden, de *cui bono* vraag. Volgens koninklijk onderhandelaar Johan Vande Lanotte voerden de Franstalige partijen vooral inzake Brussel de druk op naarmate de finish naderde. Het moest hun '*gros steak*' worden, een equivalent van de Vlaamse 'vette vis'. Behalve de ingewilligde bijkomende financiering en de overheveling van een reeks bevoegdheden naar het BHG, stonden ook tweetalige kieslijsten en een aanpassing van de taalwetgeving op hun agenda.³⁰ Volgens Vuye-Wouters vonden ze voor die tweetalige lijsten vooral steun bij sp.a en Groen, dat in navolging van Ecolo de Vlaamse Gemeenschap uit Brussel weg wil. De auteurs daarentegen zien in het behoud van eentalige lijsten de belangrijkste waarborg voor een Vlaamse vertegenwoordiging in het parlement en de regering van het BHG, zo niet worden de 'Brusselse Vlamingen' heel afhankelijk van de goodwill van de Franstalige partijen, die een eigen politieke agenda hebben. Tevens verwerpen ze het cappuccinomodel van Van Parijs: een zo groot mogelijke autonomie, maar voor de financiële kant rekenen op de Belgische solidariteit.³¹ Verder valt op hoe NV-A voorzitter De Wever in 2011 verbaasd vaststelde hoe post-Belgisch de Franstaligen reeds dachten en bereid leek de sprong naar een driedelig België te maken mits een serieuze stap richting confederalisme.³²

³⁰ J. Oosterwaal, *Johan Vande Lanotte, dagboek van een politieke crisis*, Antwerpen, 2011, pp. 67-68, 85-86 en 126.

³¹ Zie ook W. Pas, *De dubbele gelaagdheid van het Belgische federalisme: quo vadis?*, in: P. Populier e.a. (eds.), *België, quo vadis? [...]*, pp. 140-141 en 153.

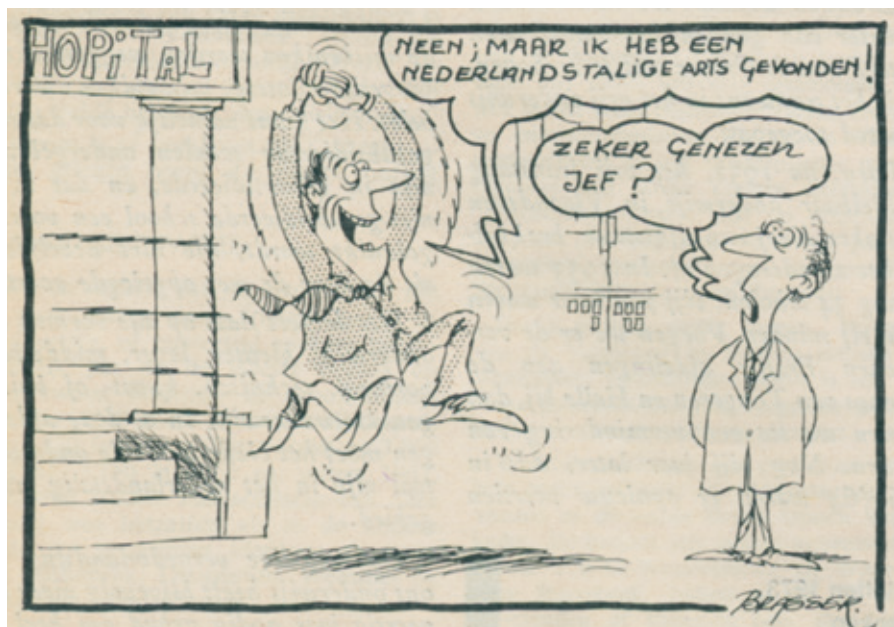
³² J. Oosterwaal, *Johan Vande Lanotte [...]*, pp. 92-93.

HET ASYMMETRISCH VUYE-WOUTERS-MODEL

Na de bespreking van een aantal onmogelijke en onwaarschijnlijke modellen schuiven Vuye en Wouters een eigen scenario naar voren, dat Vuye reeds in 2011 verdedigde. Daar de Franstaligen in 1993 de symmetrie van de Brusselse instellingen hebben verbroken, geeft dat de Vlamingen evenzeer het recht om zelfstandig een eigen asymmetrische visie uit te bouwen. De auteurs willen het gemeenschapsmodel in Brussel, als hoofdstad van België en van de Franse en Vlaamse Gemeenschap, bestendigen. Dat doen ze door de band tussen Vlaanderen en de 'Brusselse Vlamingen' te versterken en institutioneel opnieuw te verankeren. Zoals van 2002 tot 2003 het geval was geweest, zouden één of twee Vlaams-Brusselse ministers lid worden van de Vlaamse regering. Zoals voor 2001 bestond, zouden de eerste zes gekozenen van het Brusselse Parlement ook zetelen in het Vlaamse Parlement. Op die manier wordt Vlaanderen betrokken bij de Brusselse VGC en zo ook bij de GGC aan wie de kinderbijslag werd toevertrouwd. Dat geldt eveneens voor een verdere defederalisering van de sociale zekerheid. Voor de Franstaligen verandert niets, maar aan Vlaamse kant zit Vlaanderen dan mee aan tafel. Dat verhoogt de representativiteit en de democratische legitimiteit van de Vlaamse Brusselaars. Het Brussels Parlement kan dan afslanken van 89 naar 50 leden: 10 'Vlamingen' en 40 'Franstaligen'. Het is aan de Franstaligen om te beslissen of ze de Franse Gemeenschap willen afschaffen en of ze de onderwijsbevoegdheid al dan niet naar Wallonië en het Franstalige Brusselse Parlement willen verschuiven. De auteurs hadden er kunnen bij zeggen dat een Waals nationalisme reeds decennia ijvert voor het toevoegen van de culturele aan de sociaaleconomische verantwoordelijkheid. Een Waals Gewest-Gemeenschap zou de interne subregionalismen kunnen overkoepelen en een Waals burgerschap versterken.

In de marge doen Vuye en Wouters nog twee andere voorstellen. De louter Franstalige vertegenwoordiging via 15 zetels in de Kamer kan vermeden worden als men de drempel van 5% voor de Brusselse kieskring niet behoudt, door poolvorming of een Vlaamse lijstenverbinding. Juridisch is dat mogelijk. Er bestaat ook een eenvoudige remedie om een einde te maken aan de grootschalige ontduiking en niet naleving van de taalwet in de Brusselse gemeenten en de OCMW's.³³ Op dit moment kan de vicegouverneur wel schorsen, maar slechts tijdelijk. Na 40 dagen worden de schorsingen opgeheven tenzij ze bevestigd worden door de voogdijoverheid, de Brusselse regering voor de gemeenten, het Verenigd College van de GGC voor de OCMW's. Daarvoor is een consensus nodig. De Franstalige Brusselse excellenties weigeren echter tot vernietiging over te gaan en handelen daardoor in strijd met de wet. Taalhoffelijkheidsakkoorden sinds 1996, waarbij de Vlamingen in de Brusselse regering bij wijze van compromis

— 33 Volgens het jaarverslag van de vicegouverneur (2018) voldeed in 2007 van de door de gemeenten aangestelde contractuelen slechts 36,2% aan de vereisten van de taalwetgeving, in 2017 nog 26,8%. Voor het OCMW daalde dit van 13% naar 6%. In ruim 90% van de gevallen betrof het een gebrekkige kennis van het Nederlands. In 2016 bleek van de statutairen zo'n drie vierde in orde. Bij de statutairen waren 93 schorsingen waarvan 88 van de Franse taalgroep, bij de contractuelen 930 schorsingen waarvan 874 van de Franse taalgroep. R. Janssens, *Meertaligheid [...]*, p. 87; H. Vuye & V. Wouters, *Vlaanderen [...]*, pp. 262-264.

^ 1973. De bicommunautaire OCMW-ziekenhuizen, met een tweetalig statuut, stonden bekend als Vlaamsonvriendelijke milieus. In 1978 werd het Nederlandstalige Universitair Ziekenhuis van de VUB opgericht. De wantoestanden in de medisch-sociale sector sleepten aan. [ADV, VY900060]

overgangsmaatregelen aanvaardden, werden door de Raad van State vernietigd. De vicegouverneur zou de bevoegdheid tot vernietiging moeten krijgen, wat volgens de Raad van State (Vlamingen en Franstaligen samen) kan.

TER AFSLUITING. PARADOXEN EN BOTSSENDE SCENARIO'S

De vergrendeling. De symmetrie tussen het federale en Brusselse niveau om de respectieve minderheden door blokkeringsmechanismen te beschermen, werd verbroken. Federaal werden de grendels verstevigd tot supergrendels, in Brussel werden ze verzwakt.³⁴

De Belgische paradox. Tot nu correspondeert de asymmetrie in de opbouw van de deelstaten met de tweeledige opbouw van de federale structuur. Dat blijkt uit de indeling van het federale parlement in taalgroepen, de tweedeling van de federale

³⁴ H. Vuye & V. Wouters, *Sleutels tot ontgrendeling. Uitdagingen aan de Vlaamse meerderheid*, s.l., 2017.

regering en de regel van de pariteit, de paritaire samenstelling van de hoogste rechtscolleges, de taalkaders in de administratie... alsook de impliciete toepassing ervan in allerlei organisaties. Kan men deze tweeledigheid behouden bij de overschakeling naar drie à vier deelstaten? Kortom, wie de gemeenschappen wil afschaffen, zal het debat over de nationale indeling in taalgroepen niet kunnen ontwijken.³⁵ Zo pleitte de naoorlogse voorzitter van de BSP, Max Buset, er reeds in 1939 voor om de centrale besturen samen te stellen uit drie taalgroepen volgens quota. Franstalige Brusselaars waren geen Walen.³⁶

De Vlaamse paradox. Reeds in 2002 wees Jean-Luc Dehaene erop dat hoe meer de Vlaamse partijen de sociale zekerheid wilden defederaliseren, hoe meer zij het BHG zouden versterken.³⁷

De Brusselse en Franstalige paradox. Hoe meer een Brussels 'patriottisme' zich van Vlaanderen losmaakt, de hoofdstedelijke functie negeert, de Vlaamse bevoegdheden inzake onderwijs contesteert of ondergeschikt wil maken, maar nationale financiële solidariteit eist, des te minder Brussel een argument wordt om een Vlaamse exit optie uit de Belgische Federatie te verhinderen.³⁸ Er ontstaat een spanningsveld tussen een Belgisch en een Brussels patriottisme.

De tweetaligheidspareadox. Tijdens een eerste fase is tweetaligheid in Brussel stevast politiek misbruikt geweest. Het stond in dienst van een institutioneel geforceerd verfransingsproces. Vanaf 1970 kwamen er defensieve beschermingsmechanismen voor de intussen Nederlandstalige minderheid zowel politiek als cultureel, de optie voor gescheiden gemeenschappen met als speerpunten: taalkundig gesplitste kieslijsten en de succesrijke uitbouw van een Nederlandstalig meertalig onderwijs. Nog in 1976 verklaarde Hendrik Fayat, de kopman van de Rode Leeuwen, dat de Brusselse Vlamingen hun uiteindelijke veiligheid meer zouden vinden in de schoot van de Nederlandse gemeenschap dan als ingezetenen van het Brussels gewest'.³⁹ Vandaag zoekt een Brussels 'patriottisme' institutioneel een tweetalige structuur te herstellen als onderdeel van een '*conscience bruxelloise*' en een Brusselse identificatie. Het project wordt gesteund door een deel van de 'Vlaams-Brusselse' culturele politieke elite, vooral van de progressieve partijen. Het gaat gepaard met een sterke Gramsciaanse wervingskracht, want welke inwoner kan niet akkoord gaan met het nastreven van een eigenzinnig, meertalig en kosmopolitisch Brussel. Vlaanderen moet Brussel dus lossen. Daarbij handelt men alsof het Nederlands als hoge statustaal voor eeuwig en een dag verworven is. Er zijn contra-indicaties. Het Engels is de internationale lingua franca.

— 35 W. Pas, *De dubbele gelaagdheid [...]*, pp. 116-117 en 154.

36 H. Van Velthoven, *Bevriende vijanden [...]*, pp. 177-178.

37 H. Dumont, *Het statuut van Brussel [...]*, p. 165.

38 Vuye ziet België uit elkaar spatten wanneer Vlaanderen in Brussel zijn gemeenschapsbevoegdheden verliest, H. Vuye, *Brussel [...]*, pp. 188 en 200; H. Vuye & V. Wouters, *Vlaanderen [...]*, p. 293.

39 H. Van Velthoven, *Bevriende vijanden [...]*, pp. 224 en 285 n.14.

Het Frans blijft de *lingua franca* in Brussel. Het Nederlands, hoe spectaculair de opgang ervan ook is, blijft de zwakste van de drie talen, vooral instrumenteel van belang voor de arbeidsmarkt, mede dank zij de sterke Vlaamse economie. Maar zowel 'Vlaming' als 'Nederlandstalige' wordt door bijna een derde van de Brusselaars negatief beoordeeld. Daarbij is het machtsperspectief niet onbelangrijk. In het reeds vermelde afscheidsinterview van oktober 2016 deed Vic Anciaux nog een opmerkelijke uitspraak inzake de invoering van tweetalige lijsten en een tweetalige wachtdienst voor huisartsen: 'Alles wat zogenaamd tweetalig is in Brussel, leidde steeds tot een zwakkere positie voor de Vlamingen en hun rechten'. De ergerlijke toepassing van de taalwetten noemde hij zijn grootste politieke ontgoocheling. In 1997 had hij als staatssecretaris in de Brusselse regering ontslag genomen omdat de taalkaders bij onder meer de brandweer niet werden gerespecteerd.

Het wijst op de hypocrisie van een tweetaligheidsdiscours, dat wegkijkt van hoe Brusselse gemeenten en OCMW's een eentalige Franstalige structuur bestendigen en de taalwetgeving saboteren, terwijl ook de verplichte taalkaders en quota in het BHG niet onbesproken zijn. Als het Nederlands een louter communicatietaal wordt, dan beschermt de meertaligheid paradoxaal genoeg de Franstalige dienstverlening.

De onderwijsparadox. In 1971 leidde de taalvrijheid van de ouders qua onderwijs niet tot het beoogde einde van 'Vlamingen' in Brussel, maar tot het omgekeerde effect. Met het oog op meertaligheid sturen vele Franstalige ouders hun kinderen naar het Nederlandstalig basisonderwijs. Toch blijft de (Vlaamse) Rand – de 19 gemeenten die grenzen aan het BHG of aan de zes facilitéengemeenten – significant tweetaliger (goede tot uitstekende kennis Frans-Nederlands). Even interessant is de vaststelling dat deze traditioneel tweetaligen zich het meest aansluiten bij de dominante omgevingstaal: in de Rand het Nederlands, in Brussel het Frans.⁴⁰

Botsende scenario's. Van Parijs en Vuye-Wouters zijn het erover eens dat het Belgische model dringend moet herzien worden. Overbodig geworden instellingen dienen geschrapt en andere herdacht. De utopie van Van Parijs finaliseert een initieel Franstalige optie voor een staatshervorming met drie (met vier). Wel zullen Franstalige kringen het voorstel tot fusie van de 19 gemeenten en van de 6 politiezones tot een stadsgewest niet in dank afnemen. Bij gebrek aan argumenten spreken die liever van een Vlaams fantasma. Vuye-Wouters van hun kant zoeken een tussenoplossing voor het 2+2 model, maar lijken bij een nieuwe generatie het gegroeide Brusselse bewustzijn en de effecten van de splitsing van het kiesarrondissement BHV te onderschatten.

— 40 R. Janssens, *Taal en identiteit in de Rand. Een analyse van de taalsituatie in de Rand rond Brussel op basis van de BRIO-taalbarometer*, Brussel, 2014; R. Janssens, *De Rand vertaald. Een analyse van de taalsituatie op basis van Taalbarometer 2 van de Vlaamse Rand*, Brussel, 2019.

België zou kunnen evolueren in de richting van vier deelstaten, met in het BHG het behoud van de Nederlandstalige infrastructuur onder supervisie en financiering door Vlaanderen. Mits een mentaliteitswijziging in de Franse Gemeenschap moeten autonome samenwerkingsakkoorden inzake onderwijs mogelijk worden, zoals in 2012 inzake cultuur, met een eventuele Brusselse betrokkenheid. Van Parijs ziet daarin vooral een overgangsfase. Vuye en Wouters vrezen het verdampen van de Vlaamse Gemeenschap in Brussel en willen de politieke band tussen Vlaanderen en de 'Brusselse Vlamingen' versterken. *Pièce de résistance* blijft de invoering van tweetalige lijsten. Het klinkt attractief en toekomstgericht. Verschillende lijsten nemen reeds anderstaligen op. Maar de institutionalisering ervan blijft in de huidige constellatie een enorme gok, zij het dat de Nederlandstalige electorale positie precair is. Geleerd uit het verleden kan men zich afvragen hoe efficiënt en waterdicht eventuele waarborgen kunnen zijn, hoe een 'Nederlandstalige' Brusselse elite de verdere band met Vlaanderen ziet en hoe een gelaagde identificatie evolueert. Lange termijn denken is aangewezen. Utopieën kunnen onvoorziene en kwalijke gevolgen hebben, ook voor het 'Belgium matters' van Van Parijs. Toch gaat het inzake Brussel om een enthousiasmerend project. Het doet denken aan de slogan die men een paar jaar geleden overal in de Britse hoofdstad kon zien: 'We are all Londoners'. Daartegenover een ouderwets Vlaams verhaal stellen heeft weinig zin. Reeds in een ver verleden behoorde de slogan 'Brussel te heroveren Vlaamse grond' tot de domste uit de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Het andere uiterste, Brussel loslaten in functie van een grotere Vlaamse droom, zou een historische vergissing zijn.

Vijftig jaar na de eerste communautaire grondwetsherziening van 1970 zou het de moeite lonen om een kosten-baten analyse te maken van de vier nationalismen: het Belgische, het Vlaamse, het Waalse en het Brusselse. Welke machtsstrategieën het meest succesrijk waren, vertrekkend van de voorafgaande demografisch-politieke, financieel-economische en taalkundig-culturele situatie. Het uitgangspunt wordt alleszins de in 1970 ingevoerde combinatie van autonomie en grendels, waarop incrementeel werd voortgebouwd, zonder blauwdruk, vanuit plotse crisissituaties die men pragmatisch pacificeerde volgens de stelregel 'we zullen wel zien waar we uitkomen en hoelang het duurt'. Tot het huidige institutionele kluwen.⁴¹

——— 41 H. Van Velthoven, *De naties in België anno 2000: concepten en perspectieven*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 90. De auteurs van een economische geschiedenis van België kwamen tot een gelijkaardige conclusie. Het Belgische compromis had geleid tot een gestold ad-hocbeleid. Met creatief pleisterwerk werd voortgebouwd op scheef gegroeide fundamente, zonder tijdige structurele wijzigingen qua fiscale organisatie, pensioenregeling enz., K. Smeyers & E. Buyst, *Het gestolde land. Een economische geschiedenis van België*, Kalmthout, 2016, pp. 11-14 en 481-484.